

ROL MODEL OLARAK SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENİ

Yrd. Doç. Dr. Deniz TONGA¹

Öz

Sosyal bilgiler dersi, doğası ve amaçları gereği değerler ile doğrudan ilgilidir. Değer, sadece insanın kendi hayatını değil, aynı zamanda insanların diğer insanlar ile olan ilişkilerini de doğrudan etkileyen bir kavramdır. Toplum içinde değerleri günlük yaşamına davranış olarak yansıtan bireyler çoğaldıkça toplumsal huzur da o kadar çok artacaktır. Özellikle öğrenciler üzerinde değer açısından aileden sonra ikinci önemli kurum okullar, dolayısıyla da öğretmenlerdir. Bireyin değer sistemi oluşumunda aile, toplum, medya, din ve okullar önemli bir etkiye sahiptir. Ancak bunlar içerisinde sadece okullar değer eğitimi planlı ve formal olarak yerine getirir. Bu çalışmanın amacı, sosyal bilgiler dersinde öğrencilere kazandırılmak istenen değerlere ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerini bir rol model olarak değerlendirmektir. Örneğin, sosyal bilgiler dersinde doğrudan verilecek değerlerden biri de dürüstlüktür. Sosyal bilgiler öğretmenin kendisi dürüst değil ise, öğrencilerine de dürüstlük değeri ile ilgili farkındalık oluşturamayacağına inanılmaktadır. Burada vurgulanmak istenen temel unsur, sosyal bilgiler öğretmenin kişiliğinin değer eğitimi doğrudan etkilediğidir. Ancak burada karşımıza çıkan olumsuz durum ise, öğretmenlik eğitiminde kısıtlı da olsa değerler eğitimi ilişkin dersler (seçmeli) olmasına rağmen, bizzat öğretmenin kendisinin bu değerleri kazanmasına ilişkin yeterli bir eğitim bulunmamaktadır. Sonuç olarak değer eğitiminin en önemli unsuru öğretmendir. Öğretmensiz değer eğitimi düşünülemez. Değerleri içselleştirmiş, değerlerin önemine kendi inanmış bir sosyal bilgiler öğretmenin rol model olarak öğrenciler üzerindeki etkisinin artacağına ve öğrencilerde değerlere ilişkin daha çok farkındalık oluşacağına inanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Rol Model, Değer Eğitimi, Sosyal Öğrenme, Tutumlar.

Social Studies Teacher as a Role Model

Abstract

Social studies course, owing to its nature and purposes, is directly relevant with values. Value is not only a concept which affects individual's life, but also directly effective on relationships of individuals with others. As long as number of individuals who reflect values to their behaviors in daily life increases, social rest will increase concordantly. Especially the second important institution after the family in terms of value on the students is schools and therefore the teachers. In formation of value systems of individuals, family, society, media, religion and schools have substantial influence. However, among these factors, the single institution which maintains planned and formal value education is school. Therefore, the purpose of the study is to examine the social studies teachers as role model with regard to values which are desired to be given to students in social studies courses. For example, one of the values is honesty which convey directly in social studies course. If social studies teacher himself is not honest, it is believed that social studies teacher cannot raise awareness among his students. The point tried to be made here is that personality of social studies teacher is directly effective on value education. However, encountered adverse situation in here is that although there are value-related courses in teaching education in limited context (electives), there is no direct sufficient education given to prospect teachers to gain these values personally. Finally, the most important factor of value education is teacher; value education cannot be considered without teacher. It is believed that a social studies teacher who internalize values and who believe in importance of values personally can be more effective on students as a significant role model and raise more effective awareness among students regarding the values.

Keywords: Social studies, role model, values education, social learning, attitudes.

Giriş

Okullarda yer alan dersler, öğrencilerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için gerekli bilgi, beceri ve değerleri kazandırabilmek için vardır. Örneğin, Türkçe dersinde çocuk anadilinin özelliklerini, okumayı ve güzel konuşmayı (Belet ve Yaşar, 2007), matematik dersinde günlük yaşam için ihtiyaç duyulacak gerekli matematiksel işlemleri ve becerileri (Ersoy, 2006), fen ve teknoloji dersinde canlılar ve hayat, madde ve değişim, fiziksel olaylar, dünya ve evren konularını (Erdoğan, 2007), din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde dinine ilişkin bilgileri, inanç, ibadet, ahlak ve değerler gibi konuları (Karataş ve Tabak, 2010), görsel sanatlar dersinde görsel algıyı geliştirmeyi, kendini sanatsal yollarla ifade edebilmeyi (Buyurgan ve Buyurgan, 2012), beden eğitimi dersinde spora özgü hareket becerileri ile fiziksel etkinliklere özgü bilgileri, sağlığı geliştirici fiziksel etkinliklere yaşam boyu etkin katılım sağlamayı (TTKB, 2017), müzik dersinde müzik kültürü ile ilgili konuları, bir enstrüman çalmayı, duygularını müzik ile ifade etmeyi (Kocabaş ve Selçioğlu, 2006) öğrenir. Bunlarla beraber, çocuğun haklarını öğrenebilmesi, yeteneklerini keşfetmesi, toplum hayatına katılması, demokratik değerleri kazanması, kuralları öğrenmesi, insan haklarına saygı duyması, kendi haklarını koruması gibi konular için de sosyal bilgiler dersi ilk ve ortaokullarda Türkiye’de eğitim sistemi içinde yer almaktadır.

Zaman içindeki bilimsel, teknolojik ve sosyolojik gelişmelerle beraber sosyal bilgiler eğitiminin içeriği Türkiye’de ve dünyada değişikliğe uğramıştır. Sosyal bilgilerin gelişimini etkileyen tarihsel ve eğitsel bağlamda bazı faktörlere; ekonomi, savaş, yurt içinden veya yurt dışından algılanan tehditler, eğitimcilerin ve halkın okul eğitiminin rolü ve sosyal bilgiler dersinin amacına ilişkin görüş ve inançları, müfredatları etkileyen okul reform hareketleri örnek gösterilebilir (Evans, 2004). Bu faktörlerle beraber, demokratik toplumun bilgili, düşünceli ve aktif vatandaşlara olan ihtiyacından dolayı, sosyal bilgiler eğitimi çok disiplinlidir ve disiplinler arası ilişkilere önem verir. Bu yüzden sosyal bilgiler eğitimcilerinin çalışma sahası geniştir (Singer, 2009).

Disiplinler farklı farklı olsa da sosyal bilgiler eğitimi genel olarak günlük yaşam ile doğrudan ilgili bir derstir ve öğrencinin öğrendiği bazı, bilgi, beceri ve değerleri davranışa dönüştürmesi beklenir. Örneğin, sosyal bilgiler dersi içinde her üniteye yer alan doğrudan verilecek değerler, tamamen günlük yaşam ile ilgilidir. Bu değerlere ve becerilere sorumluluk, yardımseverlik, çalışkanlık, hak ve özgürlüklere saygı, dürüstlük, vatanseverlik, adil olma değeri ile sosyal katılım, araştırma, karar verme, problem çözme, iletişim yaratıcılık becerileri örnek gösterilebilir (MEB, 2005). Bu anlamda sosyal bilgiler dersinin genel olarak öğrencileri günlük yaşam içinde etkili bir şekilde yaşamaya hazırlamaya katkı sağladığı söylenebilir. Çünkü öğrenciye günlük yaşam içinde gerekli olabilecek değerler ve becerilerden bazıları bunlardır. Ayrıca sosyal bilgiler dersinde bu değerlerin ve becerilerin kazanılmasıyla, öğrencinin sosyalleşmesine ve sosyal kimlik kazanmasına da yardımcı olunur.

Öğrencilerin değer ve beceri alanlarındaki gelişimini etkileyen pek çok faktör vardır. Okul bağlamında bu gelişim düşünüldüğünde, değerlerin ve yaşam becerilerinin kazanılmasında öğretmenin önemli bir payı vardır. Bu çalışmada, öğrencilerin belirlenen değerlere ilişkin tutum oluşturmaları, tutumlarını güçlendirebilmeleri ve nihayetinde değerleri kazanabilmesi ve belirlenen hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için sosyal bilgiler öğretmenini bir rol model olarak değerlendirmek amaçlanmaktadır. Söz konusu değerler olduğunda ve öğretmenin öğrenciler üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, öğretmenin değer açısından yetkinliği büyük önem taşımaktadır. Öğretmenin değerler konusundaki yetkinliği, öğrencilerin değerleri içselleştirmesini kolaylaştıracaktır. Bahsi geçen değerleri bilen, günlük yaşamda davranış haline getiren bir öğretmen ile bu değerlere duyarsız bir öğretmenin arasında büyük farklar vardır. Dolayısıyla bu araştırma ile değerleri günlük yaşamda etkin olarak kullanan öğretmenin sınıfında değer eğitiminin daha etkili geçeceği, öğrencilerin değerlere ilişkin daha güçlü tutumlara sahip olacakları iddia edilmektedir. Bu çalışmanın, değer eğitimi kapsamında sosyal bilgiler öğretmeninin önemini bir rol model olarak ortaya koyması açısından literatüre katkı sağlayacağına inanılmaktadır. Zira değer eğitimi, programda nasıl geçerse geçsin, öğretmenin elinde hayat bulur veya göz ardı edilir.

Sosyal Öğrenme ve Rol-Modelin Etkisi

İnsanlar dünyaya geldiklerinde yaşadıkları toplum veya grup içerisindeki kuralları bilmezler. Dünyayı, iletişim kurmayı, başkalarıyla paylaşmayı, duygularını dile getirmeyi ve daha pek çok şeyi dünyaya gözlerini açtıktan sonra öğrenirler. (Binbaşoğlu, 1992). İnsanların diğer insanları gözleyerek öğrenebileceğine ilişkin ilk açıklamalar Platon ve Aristo'ya kadar dayanır. Platon ve Aristo'ya göre eğitim, öğrencilerin gözlemesini ve model almasını sağlamak için en iyi modelleri seçerek öğrencilere sunmaktır (Senemoğlu, 2013).

Özellikle sosyal öğrenme kuramı çerçevesinde Bandura, öğrenme süreci içerisinde düşünmenin önemine değinmiş ve gözleyerek öğrenmenin çocukların öğrenmesindeki önemli yerine vurgu yapmıştır. Bununla beraber sosyal öğrenme, özellikle çocukların çevrelerindeki yetişkinlerin hareketlerine, etrafında olup biten olaylara bakarak yeni bilgiler öğrenme süreci olarak da ifade edilmiştir (Selçuk, 2004). Günlük hayatta kasıtlı bir öğretim olsun veya olmasın öğrenmelerin büyük çoğunluğu diğer insanlarla ilişki içinde gerçekleşir (Bacanlı, 2006).

Bu ilişkiler içinde birey bilerek veya bilmeyerek çevresindeki bazı insanları kendine model alır. Model alan kişinin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal özellikleri, modelin gözlenmesinden sonra değişime uğrar. Model, yaşayan bir kimse, televizyon programlarındaki bir kişi, bir bilim adamı, bir kahraman, bir çizgi film karakteri olabilir. Kişiler her gördüğü davranışı öğrenmez veya model almazlar. Gözlemleyen için, davranışların dolaylı etkisi, sadece sonuçlardan değil, onların karakteristik yapısın-

dan da kaynaklanır. Model ile gözlemleyen karakter benzerlikleri veya özellikleri davranışın model alınma oranını artırabilir (Demirbaş ve Yağbasan, 2005).

Bandura'ya (1986) göre gözlemci, modelden beş konuda öğrenebilir.

- a. Birey, başkalarını gözlemleyerek yeni bilişsel ve psikomotor beceriler öğrenebilir.
- b. Bireyin modeli gözlemesi sonucu, önceki öğrenmiş olduğu yasaklar güçlenir veya zayıflar.
- c. Gözlemci için model, sosyal bir harekete geçirici olarak görev yapabilir. Yani gözlemci yeni değerler ve inançlar kazanabilir.
- d. Gözlemci, modelden çevrenin ve eşyaların nasıl kullanılacağını da öğrenir.
- e. Gözlemci, modelin duygularını açıklama biçimini gözleyerek, kendi de benzer biçimde duygularını açıklayabilir (Akt: Senemoğlu, 2013).

Bu bağlamda, model almanın da çeşitleri bulunmaktadır. Direkt model almada kişi model aldığı kişinin davranışlarını taklit yoluyla kopya etme yoluna gider. Sentez edilerek model almada, gözlenen eylemlerden yeni davranışlar ortaya çıkarılır. Sembolik modellemede gerçek yaşam modellerindeki karakterlerle, oyun, kitap, film veya televizyondakiler yer değiştğinde gerçekleşir. Son olarak soyutlama yoluyla model almada ise kişi, karmaşık davranışların altında yatan kurallar sistemini keşfeder (Özbay, 2004).

Okullarda öğretmenler “öğrencilere model olma” rolünü üstlenmiş durumdadır. Öğrenciler, öğretmenlerinin giyim şekillerini, konuşmalarını, demokratik ya da katı tutumlarını, sorun çözme yöntemlerini, değerlerini kendilerine örnek alma eğilimindedir (Kılıç, Kaya, Yıldırım ve Genç, 2004). Bu yüzden öğretmenler, öğrenmenin sosyal yanını göz ardı etmemelidir. Öğrencinin, diğer öğrencilerle ve öğretmenlerle etkileşimleri, onlara sosyal, duyuşsal ve bilişsel özellikler kazandırır. Bu sosyal etkileşimde genç, ben merkezlikten uzaklaşır. Diğerlerinin bilgiyi nasıl kazandıklarını öğrenir. Başkalarının fikir, görüş ve sorunlarını tartışmasına katkıda bulunur. Sınıf ortamı ve öğrenme etkinlikleri bu etkileşimi kolaylaştıracak şekilde düzenlenmelidir (Yeşilyaprak, 2005).

Birçok öğrenciye nasıl öğreniyorsun diye sorulduğunda onların öğrenmelerine ilham olan ve heyecan veren öğretmenlerin model olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin öğretmenler derslerde öğrencileri ile iletişime geçerek onların okullardan elde etmeleri gereken bilgileri almalarına yardımcı olan önemli modellerden biridir (Maloy ve Seidman, 1999). Geleneksel olarak öğretmen dendiğinde, sınıfın önünde durarak olayları kontrol eden, konuşmaların çoğunu yapan, bilgi aktaran, soru soran, değerlendiren, cezalandıran, ödüllendiren kısaca, sınıfta baskın olan ve öğrenme-öğretme sürecinin bütün sorumluluğunu kendisi taşıyan kişi akla gelir. Öğrencilerin yaparak-yaşayarak öğrendikleri sınıflarda ise öğretmen, öğrenciler ile

etkinliklere katılan, onların da soru sormalarına, değerlendirme yapmalarına izin veren, öğrencilere rehberlik eden bir sorumluluğa sahiptir (Ün Açıköz, 2014).

Öğrencinin, öğretmenin vermek istediği mesajı alması, kabul etmesi ile öğretmenin güvenilir bir kişi olması arasında kuvvetli bir ilişki vardır, yani öğrenci öğretmenine güvenmelidir. Öğrencilerin öğretmenlerine güvendikleri ortamlarda öğretmenlerin ikna etkileri yükselir (Ergin, 2012). Bu bağlamda vatandaşlık yeteneklerini ve katılımına desteği kendisine sorumluluk olarak kabul eden sosyal bilgiler öğretmenleri, öğrencilerin kazanmaları beklenen değerleri yansıtacak şekilde davranmalı ve okul ortamında bu değerleri en iyi şekilde uygulama sorumluluklarını kabul etmelidirler (Stahl, 1994 Akt; Safran ve Ata, 2016).

Öğretmenler, değer eğitiminin özünü oluşturdukları için, değerleri kendi rollerinin bir bölümü olarak göstermek istemeseler bile; öğrenciler, öğretmenlerinin değer yargularından mutlaka etkilenirler (Halstead ve Taylor, 2000'den akt; Yazıcı, 2008). Bu sebeplendir ki, öğretmenin sınıf içindeki konuşmaları, verdiği örnekler ve davranışları doğrudan öğrencileri etkileyecek, bir yönüyle öğretmenin değerleri öğrencilere transfer olacaktır.

Bu durumda özellikle ilköğretim çağındaki çocuklara birçok bilişsel, duyuşsal, sosyal ve psiko-motor davranışlar, beğenilen ve saygı duyulan yetişkinlerin (öğretmenlerin) model olmaları yolu ile kazandırılabilir. Eğitim kurumunda öğretmenler, öğrenciler için iyi birer model olabilirler. Böylece çocuklara, yaratıcılığı, etkili öğrenme ya da çalışma stratejilerini, problem çözme becerilerini öğretebilirler (Demirbaş ve Yağbasan, 2005). Örneğin sosyal bilgiler dersinde geçen değerlerden biri de adil olmaktır. Adil olmak, herkes için adaletin ve eşitliğin sağlanması anlamına gelen, sosyal bilgiler eğitiminde yer alan değerlerden biridir. Sınıfta öğrencilerinin adalet değerini kavramalarını bekleyen bir sosyal bilgiler öğretmeni, herkese eşit bir biçimde bilgiye erişim ve imkân sağlayarak adalet değeri konusunda örnek olabilir (Kottler ve Gallavan, 2013).

Değerlere İlişkin Tutum Oluşumu

İnsanların sosyal çevresinden öğrenmesini bir yönüyle tutum oluşumu olarak adlandırmak mümkündür. Değerlere ilişkin olumlu veya olumsuz eğilimler, var olan tutumlarda olumlu veya olumsuz değişiklikler, tutum oluşumunu etkiler. Tutum, bilişsel, duyuşsal ve davranışsal alanları içerir (Cüceloğlu, 2003; Tavşancıl, 2010). Tutum, düşünce-duygu-davranış bütünleşmesidir. Tutum, bireyi davranışa hazırlayan karmaşık bir eğilimdir. Tutumlar, kendileri gözlenemeyen fakat gözlenebilen bazı davranışlara yol açtığı varsayılan eğilimlerdir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2016).

Tutumlar; bir uyarıcının duyuşsal, davranışsal ve bilişsel bilgiler temelinde bir değerlendirme boyutu üzerinde gruplanmasını ve kategorilere ayrılmasını içerir. Duyuşsal öge, kişinin tutum nesnesine yönelik duygu ve heyecanlarından, özellikle

de olumlu ve olumsuz değerlendirmelerinden oluşur. Davranışsal öge, kişinin tutum nesnesine karşı belirli bir yönde olumlu veya olumsuz davranma eğiliminden oluşur. Bilişsel öge, kişinin o belirli tutum nesnesine ilişkin olgu, bilgi ve inançlarının da içeren düşüncelerden oluşur. Tutumların bu üç ögesi birbirleriyle ilişkili olabildiği gibi ilişkili olmadığı durumlar da olabilir. Bu nedenle üç ögeyi bir arada düşünmek gerekir (Crites, Fabriagar ve Petty, 1994'den Akt. Taylor, Peplau ve Sears, 2010).

Tutumlar açısından bilişsel öğeler, bireyin edindiği bilgileri, düşünceleri ve inançları temsil etmektedir. Varlığı bilinmeyen bir konuya ilişkin bireyde tutum oluşmaz (Tavşancıl, 2010). Tutumların bilişsel öğeleri oldukça karmaşıktır. Bu inançlardan bazıları daha az ya da çok önemlidir ve başkaları tarafından etkilenmeye az ya da çok açıktır. Bu nedenle karmaşıklık, tutumların önemli bir özelliğidir (Taylor, Peplau ve Sears, 2010).

Tutum nesnesine karşı gözlenebilen duygusal tepkiler, duyuşsal boyutu oluşturur (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2016). Duygusal öğeler olumlu veya olumsuz tepkiler içerir (Tavşancıl, 2010).

Davranışsal öge, bireyin belli bir uyarıcı grubundaki tutum nesnesine karşı davranış eğilimini yansıtır. Söz konusu davranış eğilimleri sözler ya da diğer hareketlerden gözlenebilir. Bu davranışlar bireyin alışkanlıkları, normları ve diğer davranışları ile de ilişkilidir (Tavşancıl, 2010).

Tutumların bilişsel boyutu ile davranışsal boyutu arasında tutarlılık olup olmaması bazı şartlara bağlıdır. Örneğin, bireyin değer üzerinde tutumu kuvvetliyse, bireyin kendi yaşamına ve tecrübelerine dayanıyorsa, birey için önemli olan diğer kişilerce destekleniyorsa ve bireyin sık sık kendini ortaya koyma şansı varsa, bireyin bilgileri davranışa dönüşür. Örneğin, çocuğuna yalan söylemenin kötü olduğunu anlatan bir baba, herkesin birbirine yalan söylediği bir toplumda yaşıyorsa, kendi anne ve babası kendine sürekli yalan söylemişlerse, kendi arkadaş grubu içinde bir duyarlılık yoksa yalan konusundaki düşünce-bilgi ve davranış arasında sıkı bir ilişki olmaz (Cüceloğlu, 2003).

Bilgi-Duygu ve Davranış Bütünleşmesi

Her tutumun bir şiddeti vardır. Bir tutumun gücü, sahip olunan bilgiler, hisler ve davranışların toplamı olarak düşünülebilir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2016). Buradan çıkarılan sonuç ise birey bir şeyin kötü olduğunu hem bilir, hem hisseder, hem de davranış olarak bunu gösterir ise tutumun şiddeti kuvvetlidir. Birey bir şeye kötü der ama yapmaya devam ederse, tutum genel olarak zayıftır. Her tutum davranışa dönüşmek zorunda değildir fakat değer eğitimi açısından öğrencinin hem dürüstlük hakkında bilgi sahibi olması, hem dürüstlüğe karşı olumlu duygular hissetmesi ardından da dürüst davranıyor olması, ideal bir örnektir. Öğrencinin iyi ve güzel deyip yapmaması, örneğin; derslerine çalışmaması; kötü ve zararlı deyip yapması, örneğin; kopya çekmesi, tutumun öğeleri arasında ilişkiyi veya ilişkisizliği bulabilmemize yardımcı olur.

Bir kere değer eğitiminin amacı, öğrencinin değerler konusunda bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olarak olgunlaşması ile ilgilidir. Öğrencilere sadece bilgileri vermek ki bu da eğer sadece anlatım ile gerçekleşiyor ve öğrencinin bu bilgiyi yapılandırmasına ilişkin desteklenmiyorsa, öğrenci sadece iyi olduğunu bilir ama bu bilgi davranışa geçecek kadar güçlü değildir. Burada verilmesi gereken bilgi, ezber şeklindeki bir bilgi değildir. Bilişsel boyutta, bilgi aşamasından başlayarak analiz, sentez ve değerlendirmeye kadar varacak bir süreci ve derinliği ifade eder.

Duyuşsal boyut ise bilginin davranışa geçmesi açısından büyük önem taşır. Zira insan davranışlarının büyük bir bölümü hoşlanma ve hoşlanmama ile ilişkilidir. Bi-reyler hoşlandıkları ve haz aldıkları davranışları daha çok gerçekleştirirken, hoşlanmadıkları alanlarda davranışlardan uzak dururlar. Tabi burada belirtmek gerekir ki bazen sosyal etki veya kabul edilmek için gösterilen davranışlar genel olarak duygulardan türemez, özenti sonucunda ortaya çıkan geçici türdeki davranışlardır.

Bilgi ile duygu arasında şöyle bir ilişki vardır. Bir bilim insanı dünya ile ay arasındaki mesafeyi veya insan hücresinde 46 kromozomun olduğunu bilir. Fakat bu bilgilere ilişkin duygusu olmayabilir. Kromozomları sevmez veya onlardan nefret etmez. Ancak bir bilim insanının veya bir bireyin, bir sinema sanatçısına veya zehirli gazlara ilişkin hem bilgileri hem de duyguları vardır. Duygusal boyutu ile de düşünüldüğünde bireyde tutum oluştuktan sonra değişikliğe karşı son derece dirençlidir (Taylor, Peplau ve Sears, 2010).

Burada önemli olan, öğrencilere kazandırılmak istenilen değerlere ilişkin yapılacak etkinliklerde bilişsel, duyuşsal ve davranışsal alana dikkate etmek ve bu üç öge arasındaki ilişkiyi iyi bilmektir. Öğrencilerin değerlere ilişkin bilgileri yapılandırılmaları, pozitif yönde duyuşsal eğilim kazanmaları ve o değeri davranışa dönüştürmeleri beklenir. Bu üç unsur bir arada pozitif yönde artış sağladıkça, öğrencide değer oluşumu istenilen anlamda gerçekleşecektir. Burada hatırlatmak gerekir ki, değer oluşum sürecinde sadece okul ve öğretmen etkili değildir. Değer oluşumu pek çok faktörden etkilenir. Burada çalışma konusu gereği değer oluşumu, sadece sosyal bilgiler öğretmenlerinin modelliği çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Rol-Model Olarak Sosyal Bilgiler Öğretmeni

Her derste öğretmenin kişiliği ve sahip olduğu değerler öğrencileri olumlu veya olumsuz etkiler. Ancak hedefleri açısından düşündüğümüzde diğer derslerden farklı olarak sosyal bilgiler dersinde öğretmenin etkisi çok daha fazladır. Çünkü sosyal bilgiler dersinde kazandırılmak istenilen değerler veya doğrudan verilecek değerler öğretilmekte ya vardır ya da yoktur. Örneğin, vatanseverlik değeri doğrudan matematik dersi ile ilişkilendirilemeyebilir. Dolayısıyla da matematik öğretmeninden vatanseverlik değerine ilişkin etkinlikler çok fazla beklenmez. Ancak sosyal bilgiler dersinde vatanseverlik değeri öğrencilere kazandırılacak en önemli değerlerden biridir. Dolayısıyla öğretmen vatanseverlik hakkında ne kadar bilgiye sahipse öğrencilerine de o

kadar bilgi sunabilir. Öğretmen vatanseverlik hakkında ne hissediyorsa, öğrencilerine de gerek sözel olarak gerekse etkinliklerle vatanseverlik hissini o kadar vermeye çalışır. Öğretmen vatanseverlik değerini ne kadar davranışa dönüştürüyorsa, öğrencilerini de davranış gösterme konusunda o kadar cesaretlendirebilir.

Burada ifade edilmeye çalışılan konu, sosyal bilgiler öğretmeni vermesi gereken değeri ne kadar önemsiyor ve gerekliliğine inanıyorsa, öğrencilerine de ilgili değeri o kadar sunabilir. Öğretmen iç dünyasında kendi kendine, “bu değer ne gereği var, çok da önemli değil” diyorsa, doğal olarak gündeminde o değeri tutamaz, etkili ve yeterli etkinlik tasarlayamaz. Çünkü öğretmen, önemini bildiği konuları daha çok konuşur ve tavsiye eder. Kaldı ki, sosyal bilgiler dersinde değerlerin nerede ve nasıl verileceğine ilişkin net bilgiler ve ilişkilendirmeler bulunmamaktadır (Tonga ve Uslu, 2015). Böyle bir durumda iş tamamen öğretmenin inisiyatifine kalmaktadır. Öğretmen isterse dersinde gerekli çalışmaları yapar ve öğrencilere model olarak değerleri sunar, isterse değerlere temas etmeden dersleri ve etkinlikler yapabilir. Çünkü ne veliler ne de okul idarelerinin öğrencilerin değer kazanımı konusunda yeterince bilinçli olduğu iddia edilemez. Zira veliler ve okul idareleri kademeler arası geçiş sınavlarına odaklanmış durumdadır.

Bu açıdan bakıldığında değer eğitiminde öğretmenin önemi daha da net olarak ortaya çıkar. Gerçek bu iken, ülkemizde sosyal bilgiler lisans programları incelendiğinde öğretmen adayları bazı üniversitelerde seçmeli olarak değer eğitimine ilişkin ders alırlarken, öğretmen adaylarının kendi kişilik gelişimleri ve değer gelişimleri açısından bir eğitim almadıkları dikkati çekmektedir. Burada vurgulanmak istenen gerçek, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretmenlik eğitiminde değer eğitimine ilişkin gerekli derslerin ve eğitim çalışmalarının yeterli düzeyde olmayışıdır.

Liseyi bitiren bir genç, girdiği çoktan seçmeli testler sonunda sosyal bilgiler öğretmenliğini kazanıyor. Sonra neredeyse %80'i teorik olan dersleri alarak, çok az uygulama ve staj sonunda yine girdiği kamu personeli seçme sınavında çoktan seçmeli testleri cevaplayarak başarısına göre öğretmen olarak atanıyor. Burada sorgulamamız gereken konu, biz hep öğrencilere kazandırılacak değerleri tartışmaya ve belirlemeye çalışıyoruz. Bu değerleri kazandıracak öğretmenlerin değerlere olan inancı ve değerleri davranışa dönüştürmesi konusunu yeterince tartışmıyoruz. Burada amaç, öğretmenlerin değer açısından yetersiz olduklarını vurgulamak değildir. Burada vurgulanmak istenilen, öğretmen eğitiminde değer eğitiminin yoksunluğudur. Oysa bu çalışmada vurgulandığı üzere öncelikle öğretmenlere değerlerin içeriği çok çeşitli yönleri ile verilmeli, sonra bu değerleri nasıl öğreteceği konusunda öğretmenlere eğitimler verilmelidir. Biz öğretmen adaylarına değerleri biliyorlar kabul ederek, değerleri nasıl aktaracaklarına ilişkin öğretim metotlarını öğretiyoruz. Sonra da yeri geldiğinde toplum içinde bazı değerlerin olmayışından yakınıyoruz. Bu durum, tohum ekmeden, sulama yapmadan hasat bekleyen çiftçinin haline benzemektedir.

Oysa burada önemli olan, öğretmenleri sahip oldukları değerler ile öğrencilere model olarak hazırlayabilmektir. Burada öğretmeni diğer insanlardan ve mesleklerden bariz olarak ayırt edecek değerler üzerinde durmanın yararı vardır. Sosyal bilgiler öğretmeni güvenilir, başarılı, hoşgörülü, sabırlı, sosyal ilişkileri güçlü, vatansever, dürüst, ayıpları örtücü, insana kıymet veren, yüreğinde insan sevgisi taşıyan, öğrencilere değer veren, öğrencilerin sorunlarını dinleyen ve bu sorunlara çözüm bulan bir kişilik yapısına sahip olduğu zaman pek çok öğrencinin bu tarz bir öğretmeni seveceği ve model alacağı düşünülmektedir. Öğretmen bu ve benzeri değerlere sahip olduğunda ve bu değerleri sınıf ortamında öğrencilerine sergilediğinde soyut gibi görünen değerler de somutlaşacak, öğrencilerin değerleri tanınmasına yardımcı olacaktır.

Gerek öğrenciler arasında gerekse veliler arasında öğretmenin kişilik özellikleri sıklıkla konuşulur ve konuşmaların sonunda öğretmenler için “iyi” ve “kötü” etiketleri uygun bulunur. Öğretmeni iyi yapan, sadece akademik anlamda nitelikli ders işleyişi ve verimli etkinlikleri yapışı değil, aynı zamanda kişilik özellikleridir. Aslında burada üzerinde durulan değerler, insan hayatının her alanında önem arz eder. Günlük yaşam içinde doktora gideriz. Doktorun mesleki olarak iyi olup olmadığından ziyade, bizimle ilgilenip ilgilenmemesine göre doktor hakkında iyi ve kötü diye yorum yaparız. Aynı tabloları, devlet dairelerinde, üniversitelerde ve pek çok kurumda görebiliriz. Burada dikkati çekmesi gereken konu, kişilerin statüsü ve görevlerinden önce kişiliklerinin ön plana çıkmasıdır. Öğretmen açısından da durum benzer şekildedir. Öğretmenin kişiliği bir vitrin konumundadır. Aradan yıllar geçtiğinde okulla ilgili anılarımızın çoğunluğu öğretmenlerle ilgilidir. Okul deyince de çoğu zaman aklımıza öğretmenlerimiz gelir.

Sonuç ve Tartışma

Öğrencilerin değerlere ilişkin tutum oluşturmaları, tutumlarını güçlendirebilmeleri ve nihayetinde değerleri kazanabilmeleri için sosyal bilgiler öğretmeni bir rol model olarak değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışmada sonuçlar şu şekilde özetlenebilir.

Öğrencilerde değerlere ilişkin tutum oluşumunda ilk ve ortaokulda en önemli derslerden biri, sosyal bilgilerdir. Değerler bir yönüyle çocuğun kişiliğinin oluşmasına olumlu veya olumsuz katkı sağlayacağından, çocuğa sunulan değer eğitiminin ve değerleri sunan sosyal bilgiler öğretmenin önemi de doğal olarak ortaya çıkmaktadır. Öğretmenin bilerek, kasıtlı ve bir plan dâhilinde öğrencilere sunacağı değerler, akabinde de bu değerleri davranış olarak öğrencilere göstermesi, öğrencilerden de bu davranışları istemesi ve istenilen davranışları pekiştirmesi, öğrencilerde tutum inşasını kolaylaştıracak ve kalıcı izli davranış değişiklikleri ortaya çıkarabilecektir.

Öğretmenin kişiliği ve değer sistemi öğrencileri doğrudan etkileyecek bir konumdadır. Tonga'nın (2014) araştırmasında sosyal bilgiler öğretmen adayları örnek

aldıkları kişiler arasında akademisyenleri ve öğretmenleri de belirtmişlerdir. Öğretmen adayları rol-model tercihlerinden ahlak, dürüstlük, çalışkan olmak, ileri görüşlü olmak, insanlara değer vermek, kararlı olmak, kendine güvenmek, liderlik, adil olmak, sabırlı, samimi ve yardımsever olmak, vatanseverlik ve araştırmacı olmak gibi yönleri kendilerine örnek aldıklarını belirtmişlerdir. Bu sonuçlar üniversitede de olsa, araştırmacının iddia ettiği öğretmen-öğrenci arasındaki rol-model ilişkisini desteklemektedir. Zira öğretmen adaylarının öğretim elemanlarından etkilendiklerini düşündükleri kişilik özellikleri, sosyal bilgiler dersinin amaçları ile de doğrudan ilgilidir.

Değerlere ilişkin tutum söz konusu olduğunda tutumların bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutları olduğu ayrıntısına dikkat edilmelidir. Dolayısıyla öğrencilere sunulan değerler, sadece bilişsel boyut ile sınırlı kalmamalı, duyuşsal alana da hitap etmelidir. Ayrıca öğrencilerin değerlere ilişkin bilgilerini davranışa dönüştürmeleri konusunda fırsatlar yaratılmalı, uygun ortamlar ve etkinlikler oluşturulmalıdır. Duyuşsal ve davranışsal alan göz ardı edilerek yürütülen değer eğitimi, öğrencilerin sadece değerlere ilişkin ezberle bilgiler edinmesine yardımcı olur. Oysa öğrencinin değerlere ilişkin bilgiler elde etmesinin esas amacı değeri davranışa dönüştürmesi ve davranışa dönüştürdüğü değer hakkında pozitif duygular hissetmesidir. Yani değer eğitimi kapsamında verilecek bilgiler davranışa dönüşme konusunda değerlendirilmelidir.

Literatürde yapılan pek çok çalışmada çeşitli kademelerde öğrencilerin değerlere ilişkin pozitif tutumlar taşıdıkları görülmekte iken (Gömlüksiz ve Cüro, 2011; Yiğittir ve Öcal, 2011), bu tutumların pek çok yerde davranışa geçirme konusunda sorunların olduğunu gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Çengelci, Hancı ve Karaduman, 2013; Balcı ve Yanpar Yelken, 2013). Buradan çıkan sonuç ise, öğrencilerde değerlere ilişkin bir eğilim varken, bu eğilim davranışa geçecek kadar kuvvetli değildir. Sosyal bilgiler öğretmeninden bu eksikliği fark ederek, öğrencilerin olumlu eğilimlerini davranışa dönüştürmelerine yardımcı olacak etkinlikler beklenmektedir.

Bu çalışma ile değerlere ilişkin tutum oluşumunda sosyal bilgiler öğretmenlerinin önemine ilişkin dikkat çekmeye çalışılmaktadır. Literatürde sosyal bilgiler eğitimi ilgilendiren pek çok konuda tutum çalışması olmasına rağmen (Sağlam, 2000; Ünal ve Çelikkaya, 2009; Gömlüksiz ve Cüro, 2011), teorik boyutta sosyal bilgiler dersi ile tutumları, sosyal bilgiler öğretmenleri ile tutumları ilişkilendiren, değerlere ilişkin tutum inşasını değerlendiren çalışma yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla bu çalışma, değer eğitiminde tutum oluşumunu ele alması, değer eğitimi ve tutum inşası hakkında bir ilişki sunmaktadır. Profesyonel bir değer eğitimi için öğretmenlere gereken ayrıntılar sunulduğunda, değer eğitimi açısından daha etkili etkinlikler ve sonuçlar öğretmenlerden beklenebilir. Aksi takdirde sadece kâğıt üstünde ve yüzeysel olarak planlanan değer eğitimi ile değer eğitiminin sadece sözü edilir. Böyle bir durumda da verim beklenemez. Eğitimin türü ne olursa olsun, öğretmen faktörü dik-

kate alınmadığı zaman, istenilen hedeflere ulaşma şansı da azalacaktır. Bu yüzden, belirlenen değerlere ulaşma konusunda öğretmenin model olmasına, örnek olmasına ihtiyaç vardır.

Sonuç olarak, kişilik özellikleri açısından istenilen değerlere sahip sosyal bilgiler öğretmenleri, değerler açısından öğrencilere iyi örnek ve model olacaklardır. Dolayısıyla da öğrencilerin değerlere ilişkin tutum oluşumu kuvvetlenecek ve ders kapsamında belirlenen değerleri kazanma şansları daha yüksek olacaktır.

Kaynakça

- Bacanlı, H. (2006). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Balcı, F. A., & Yanpar Yelken, T. (2013). İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Değerler ve Değer Eğitimi Uygulamaları Konusunda Öğretmen Görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (1), s. 195-213.
- Belet, Ş. D. & Yaşar, Ş. (2007). Öğrenme Stratejilerinin Okuduğunu Anlama ve Yazma Becerileri İle Türkçe Dersine İlişkin Tutumlara Etkisi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*. 3 (1), s. 69-86.
- Binbaşıoğlu, C. (1992). *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Binbaşıoğlu Yayınları.
- Buyurgan, S. & Buyurgan, U. (2012). *Sanat Eğitimi ve Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cüceloğlu, D. (2003). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çengelci, T. & Hancı, B. & Karaduman, H. (2013). Okul Ortamında Değerler Eğitimi Konusunda Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 11 (25), s. 33-56.
- Demirbaş, M. & Yağbasan, R. (2005). Sosyal Öğrenme Teorisine Dayalı Öğretim Etkinliklerinin, Öğrencilerin Bilimsel Tutumlarının Kalıcılığına Olan Etkisinin İncelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 18 (2), s. 363-382.
- Erdoğan, M. (2007). Yeni Geliştirilen Dördüncü ve Beşinci Sınıf Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programının Analizi; Nitel Bir Çalışma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5 (2), s. 221-254.
- Ergin, A. (2012). *Eğitimde Etkili İletişim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ersoy, Y. (2006). İlköğretim Matematik Öğretim Programındaki Yenilikler-I: Amaç, İçerik Ve Kazanımlar. *İlköğretim Online*. 5 (1), s. 30-44.
- Evans, R. W. (2004). *The Social Studies Wars. What Should We Teach the Children*. New York: Teachers College Press.
- Gömlüksiz, M. & Cüro, E. (2011). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerlere İlişkin Öğrenci Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 8 (1), s. 95-134.
- Kağıtçıbaşı, Ç. & Cemalcılar, Z. (2016). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Karataş, S. & Tabak, N. (2010). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programına İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Kuramsal Eğitimbilim*. 3 (1), s. 56-65.
- Kılıç, M. & Kaya, A. & Yıldırım, N. & Genç, G. (2004). Eğitimci Gözüyle Öğretmen ve Öğrenci. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı. 6-9 Temmuz 2004. İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya.
- Kocabaş, A. & Selçioğlu, E. (2006). İlköğretim Okulları 4. ve 5. Sınıflarında Müzik Dersinin Gerçekleşme Düzeyi ve Öğrencilerin Beklentilerine İlişkin Görüşleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19 (19), s. 59-69.
- Kottler, E. & Gallavan, N. P. (2013). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Başarısının Sırları*. (Çev. Ed. S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Maloy, R. W. & Seidman, I. (1999). *The Essential Career Guide to Becoming a Middle and High School Teacher*. The USA: Greenwood Publishing Group.

- MEB. (2005). İlköğretim sosyal bilgiler dersi 6-7. sınıflar öğretim programı ve kılavuzu. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Özbay, Y. (2004). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi Kuram-Araştırma-Uygulama*. Ankara: Pegem A Yayınları.
- Safran, M. & Ata, B. (2016). Yapılandırmacı Eğitim Işığında Sosyal Bilgiler. (Ed. D. Dilek). *Sosyal Bilgiler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Sağlam, H. İ. (2000). Sosyal Bilgiler Dersinin Demokratik Tutum Geliştirmedeki Rolü. *Milli Eğitim Dergisi* 146. s. 67-71.
- Selçuk, Z. (2004). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.
- Senemoğlu, N. (2013). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Singer, A. J. (2009). *Social Studies For Secondary Schools: Teaching to Learn, Learning to Teach*. New York: Routledge.
- Talim Terbiye Kurulu (TTKB). (2017). “Beden Eğitimi Dersi (1.8 Sınıflar) Öğretim Programı”. <https://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72> adresinden 18.01.2017 tarihinde alınmıştır.
- Tavşancıl, E. (2010). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Taylor, S. E. & Peplau, L. A. & Sears, D. O. (2010). *Sosyal Psikoloji*. (Çev: A. Sönmez). Ankara: İmge Kitabevi.
- Tonga, D. & Uslu, S. (2015). Sosyal Bilgiler Dersinde Kazanım-Değer İlişkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 91-110.
- Tonga, D. (2014). A Qualitative Study on the Prospective Social Studies Teachers' Role-Model Preferences. *International Journal of Academic Research Part B*. 6 (1), 94-101. DOI: 10.7813/2075-4124.2014/6-1/B.14.
- Ün Açıkgöz, K. (2014). *Aktif Öğrenme*. İzmir: Biliş Gelişimin Coşkusu.
- Ünal, Ç. & Çelikkaya, T. (2009). Yapılandırmacı yaklaşımın sosyal bilgiler öğretiminde başarı, tutum ve kalıcılığa etkisi (5. sınıf örneği). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (2). s. 197-212.
- Yazıcı, K. (2008). Değerler Eğitimi'ne Genel Bir Bakış. *Türklük Bilimi Araştırmalar*. 19. s. 499-522.
- Yeşilyaprak, B. (2005). *Eğitimde Rehberlik Yaklaşımları Gelişimsel Yaklaşım*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yiğittir, S. & Öcal, A. (2011). Lise Tarih Öğretmenlerinin Değerler ve Değerler Eğitimi Konusundaki Görüşleri. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 13 (20) s. 117-124

